

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Varmistus- journalismin työkäytännöt

Heikki Kuutti

Jyväskylän yliopisto
Viestintätieteiden laitos 2015

ISBN 978-951-39-6195-4 (verkkojulkaisu)

Sisällys

Varmistusjournalismin työkäytännöt	4
Paikkansapitävä tieto journalismissa	5
”Journalistinen totuusprosessi”	8
Lähdekritiikki	10
Faktojen varmistaminen	13
Tietojen paikkansapitävyys politiikan journalismissa	15
Datajournalismi	19
Paikkansapitävä julkaiseminen	20
Internet ja virheet	21
Mediaan tunnettava luottamus	25
Lähteet	27

Varmistusjournalismin työkäytännöt

”Varmistusjournalismissa” kysymys on todenmukaisiksi varmistettujen tietojen hyödyntämisestä toimitustyössä. Tietojen paikkansapitävyys ei usein kuitenkaan riitä todenmukaisen kokonaiskuvan rakentamiseksi käsiteltävästä aiheesta, vaan lisäksi tietojen on oltava käsiteltävän aiheen kannalta riittäviä, olennaisia ja selkeässä asiayhteydessä siihen. Varsinkin poliittisen toiminnan raportoinnissa ”väittämäjournalismita” olisi päästä ”varmistusjournalismiin”.

”Totuuden” löytäminen käsiteltävässä asiassa jää usein vajaaksi, vaikka yksittäisten tietojen paikkansapitävyyden varmistamisessa onnistuttaisiinkin. Käytännössä toimittajien on tasapainoitettava tietojen varmistamisen ja välittömän julkaisemisen synnyttämien ristiriitaisten paineiden kesken. Uutistyon hektisyyden ja rajallisten toimitusresurssien vallitessa he elävät epävarmuudessa sen suhteen, kuinka paikkansapitäviksi julkaistavat tiedot ylipäätään voidaan ja kannattaa varmistaa. Kyse on paitsi julkaisemisesta odottavista tiedoista myös jutun aiheesta ja yleisemmästä merkityksestä. Ainakin joissain tapauksissa tärkeiden ja kiireellisten tietojen julkaisematta jättämisen saatetaan mieltää aiheuttavan suurempia ongelmia kuin mahdollisten virhetietojen tai virheellisten tulkintojen.

Itsestäänselvästä tarkistusvaatimuksesta huolimatta toimitukset eivät ole kiinnittäneet riittävästi huomiota kertomiensa tietojen paikkansapitävyyteen. Jos tietojen tarkkuus ja varmistaminen ylipäätään olisivat saaneet ansaitsemansa aseman, toimittajat suhtautuisivat nykyistä kriittisemmin käyttämiinsä lähteisiin, myös muualla julkaistuja tietoja tarkistettaisiin pelkän siteeraamisen sijasta ja oikaistavia virheitä julkaistaisiin nykyistä vähemmän.

Nyt käsillä oleva pienimuotoinen kooste on Todenmukainen journalismi - tutkimushankkeen oheisjulkaisu ja sen sisältö pohjautuu allekirjoittaneen toimittaman *Todenmukainen journalismi* -kirjaan (Jyväskylän yliopisto 2015). Hankkeen on rahoittanut Helsingin Sanomain säätiö. Toivon että tämä tiivisluotoinen ohjeistus edesauttaa toimitustyössä hyödynnettävien käytäntöjen soveltamista.

Jyväskylässä 23.4.2015

Heikki Kuutti

Paikkansapitävä tieto journalismissa

Toimittajan työstämä juttu selvittää enemmän tai vähemmän puutteellisesti käsittelemäänsä aihetta, kun työprosessin aikana toteutetut valinnat johtavat samalla vaihtoehtoisesti käytettävissä olevien tietojen karsintaan. Tietojen valintaan ja karsintaan vaikuttavat useat tekijät, kuten jutun käsittelemä teema, siihen liittyvä aihe ja aiheen käsittelyn näkökulma, jutussa hyödynnettävät lähteet, lähteille esitettävät kysymykset ja niistä saadut vastaukset. Lisäksi joitakin tietoja on painotettava jutussa joidenkin toisten kustannuksella.

Työprosessi voidaan mieltää täsmentyväksi kohdevaloksi, joka kohdistuessaan toteutettavaan juttuun ja siihen sisältyviin tietoihin jättää karsimisen seurauksena samalla pimentoon suuren määrän erimuotoista vaihtoehtoista tietoaaineistoa.

Viimeistellyn jutun todenmukaisuus riippuukin merkittävästi siitä, mikä on juttuun lopulta sisällytettyjen tietojen suhde jutun ulkopuolelle karsittuihin tietoihin. Jotta juttu kuvailisi mahdollisimman onnistuneesti sen käsittelemää aihetta, valittujen tietojen on oltava paikkansapitäviä ja olennaisia käsiteltävän aiheen kannalta ja siihen riittävässä asiayhteydessä.

On kaksi perussyötä, joiden takia journalistinen juttu ei välttämättä ole totuudenmukainen. Juttuun voi sisältyä paikkansapitämätöntä tietoa tai juttukokonaisuus voi antaa virheellisen kokonaiskuvan käsittelemästään aiheesta. Paikkansapitämätön tieto voi näkyä jutussa virheellisenä tai asian todellista merkitystä ylikorostavana, värittäväenä, kärjistävänä tai provosoivana tietona. Lisäksi mielipide tai näkemys jostakin asiasta voidaan käsitellä faktaväittäväksi, joka todellisuudessa on perätön tai johtua siitä, että toimittaja on tulkinut virheellisesti myös jutun paikkansapitäviä tietoja. Vastaavasti juttukokonaisuus voi olla totuudenvastainen virheellisen asiayhteytensä pohjalta jos juttuun sisältyy käsiteltävään aiheeseen kuulumattomia tietoja, jutusta puuttuu aiheen kannalta olennaisia tietoja, tietoja painotetaan virheellisesti korostamalla kokonaisuuden kannalta vähemmän tärkeitä tietoja merkittävien kustannuksella tai keskenään vertailukelvottomia tietoja rinnastetaan tai verrataan toisiinsa. Lisäksi jutussa käsiteltäville asioille saatetaan synnyttää epätodellista kausaliteettia, tai toimittaja voi tehdä virheellisiä tulkintoja aiheen synnyttämästä kokonaiskuvasta. Yleisölle käsitelystä asiasta syntyvään mielikuvaan vaikuttavat myös toimittajien asioista tekemät tulkinnat ja juttuun sisällytetyt subjektiiviset arviot.

Vaihtoehtoisten tietojen valintaan ja karsintaan vaikuttavat useat journalistiset toiminnot:

- *Teemat ja aiheet.* Yksittäisen joukkoviestimen toimituspolitiikan pohjalta journalistiseen käsittelyyn hyväksyttävät ja vastaavasti käsittelyn ulkopuolelle rajatut teemat ja aiheet.
- *Näkökulma.* Valittua näkökulmaa rajaavat journalistien ennakkokäsitykset käsittelyyn otetun aiheen olemuksesta ja journalistisesti hedelmällisimmästä käsittelytavasta.
- *Lähdekäytännöt.* Journalistien arviot potentiaalisten lähteiden uskottavuudesta ja luotettavuudesta sekä lähteiden tavoitettavuus ja hyödynnettävyys käytännössä.
- *Olennaisuudet.* Journalistien ammattitaito löytää ja selvittää lähdetietojen pohjalta käsiteltävän aiheen tärkeimmät, olennaisimmat ja journalistisesti merkittävimmät piirteet.
- *Asiayhteydet.* Journalistien ammattitaito ymmärtää käsittelemänsä aiheen kokonaisuus, selvitettyjen tietojen asiayhteydet ja kytkökset käsiteltävään aiheeseen.
- *Korostaminen.* Journalistien ammattitaito korostaa valitsemiensa tietojen avulla aiheen olennaisimpia piirteitä jutun editoinnissa.

Julkaistun jutun todenmukaisuuteen vaikuttavat valitun aiheen ja valmiiksi työstetyn jutun väliin sijoittuvat tietojen hankinta, arviointi ja käyttö. Jokainen näistä työvaiheista kohtaa omat ongelmansa, jotka rajoittavat paikkansapitävyyden saavuttamista. Monessa tapauksessa lähteet jo sinällään ohjaavat asioiden journalistista selvittämistä ja jopa toimittajien tekemiä aihevalintoja. Myöskään kaikkia aiheita ei voida tietojen puuttuessa käsitellä, jos tarvittavia lähteitä ei ole olemassa tai niitä ei tavoiteta. Vaikka lähteisiin saataisiinkin yhteys, journalistisen tiedonhankinnan ongelmaksi kuitenkin jää, pystytäänkö niiden kautta hankkimaan vastaukset aiheen selvittämiseksi tarvittaviin kysymyksiin.

Tietojen hankinnalle ongelmia aiheutuu näin ollen siitä, että:

- ✓ Hankinnan lähtökohta on huonosti valittu asian selvittämiseksi tai aiheen tarkastelemiseksi valittu näkökulma ei ole paras mahdollinen.
- ✓ Toimittajalla on puutteellinen tai virheellinen käsitys valitun aiheen käsittelemiseksi tarvittavista lähteistä ja tiedoista.

- ✓ Toimittajalla ei ylipäätään ole tietoa tai käsitystä lähteiden mahdollisesta olemassaolosta.
- ✓ Toimittaja tietää lähteiden olemassaolon, mutta ei onnistu niiden jäljittämässä.
- ✓ Toimittaja löytää jutussa tarvitsemansa lähteet, mutta ne jäävät hyödyntämättä. Tämä voi johtua siitä, että lähteet eivät sisällä julkista tietoa, tarvittavia tietoja tai aineistoja ole mahdollista hankkia tietovuotoina tai aineistot eivät ole käyttökelpoisia laajuutensa tai strukturoimattomuutensa seurauksena jotta aiheen kannalta olennainen tieto löydettäisiin.

Onnistuneesti hankittujen tietojen luotettavuuden arvioinnille ongelmia voi syntyä jos:

- ✓ Lähdekritiikki on puutteellista tai epäonnistuu täysin toimittajan luottaessa perusteettomasti lähteisiin ja niiden kertomien tietoihin paikkansapitävyyteen.
- ✓ Sinällään paikkansapitävien tietojen lähdesidonnaista puolueellisuutta ja kytköksiä ei havaita.
- ✓ Tiedot osoittautuvat lopulta monitulkintaisiksi ja tietojen merkitystä käsiteltävässä aiheessa painotetaan virheellisesti.
- ✓ Sinällään luotettaviksi varmistetut lähteet ja niiden esiintuomat tiedot korostavat jutun kannalta epäolennaisia piirteitä.

Vastaavasti tietojen hyödyntäminen itse jutussa vaikeutuu jos:

- ✓ Tiedot osoittautuvat olennaisilta osiltaan puutteellisiksi aiheen käsittelyn kannalta.
- ✓ Tiedot ovat värittyneitä ja antavat yksipuolisen kuvan käsiteltävästä aiheesta.
- ✓ Tietojen julkaisemista ohjaa perusteeton tasapuolisuutta korostava false balance -vaatimus.
- ✓ Kokonaisuuden paikkansapitävyyttä hankaloittavat tietojen virheelliset asiayhteydet, virheelliset kytkennät toisiinsa sekä liioitteleva ja provosoiva esitystapa
- ✓ Virheelliset tulkinnat tietojen merkityksestä siirtyvät tietojen arvioinnin pohjalta myös itse juttuun

”Journalistinen totuusprosessi”

Tietojen paikkansapitävyyttä voidaan arvioida ja varmistaa edellisten huomioiden pohjalta rakentuvassa ”journalistisessa totuusprosessissa” ja sen sisältämissä erillisissä osavaiheissa. Nämä todenmukaisuuden varmistamisen kannalta kriittiset osavaiheet ovat lähdekritiikki, tietojen kriittinen tarkastelu, juttukokonaisuuden ja asiayhteyksien tarkastelu sekä mahdollinen julkaisemisen jälkeinen virhetietojen tarkastelu ja tietojen varmistus ennen niiden mahdollista oikaisemista.

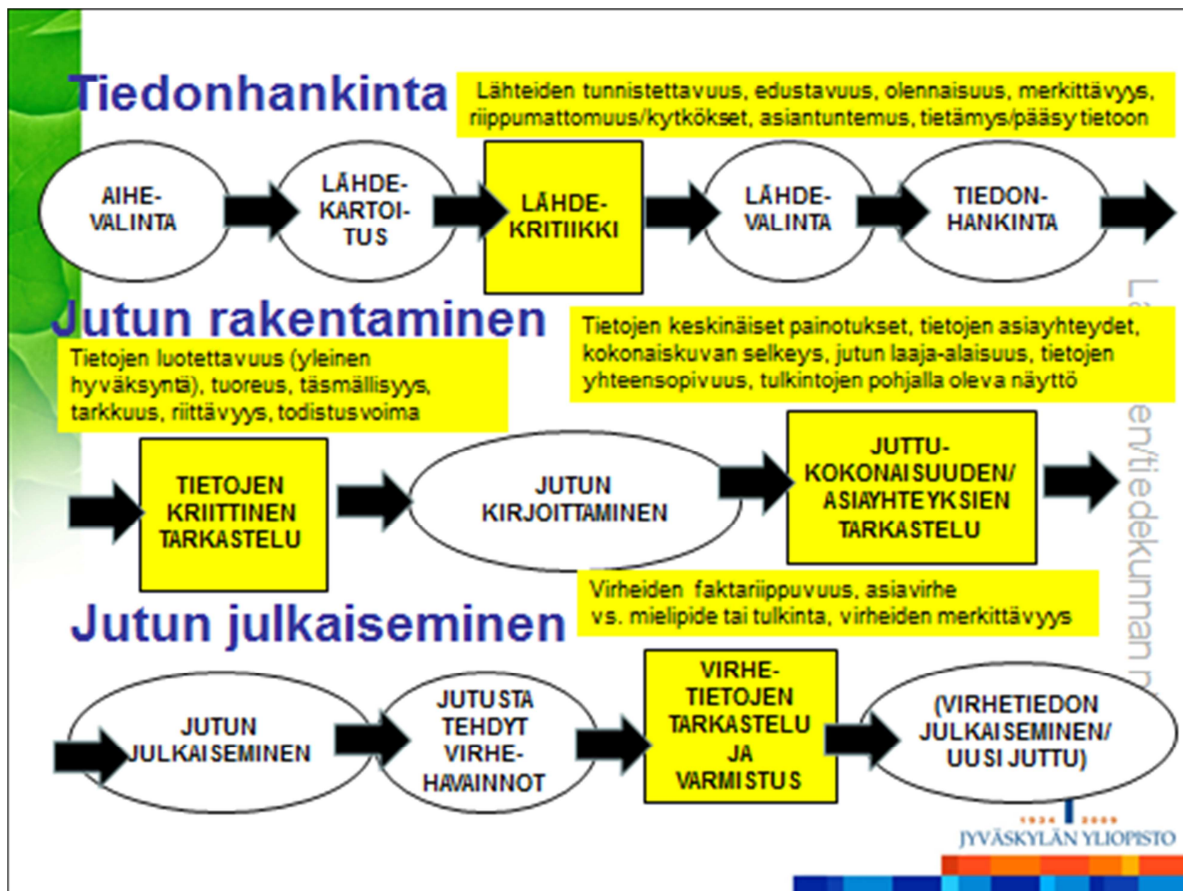
Lähdekartoituksen pohjalta valittujen lähteiden lähdekriittisessä tarkastelussa kiinnitetään huomiota lähteiden tunnistettavuuteen, edustavuuteen, merkittävyyteen, olennaisuuteen, riippumattomuuteen ja mahdollisiin lähteen kytköksiin sekä lähteiden asiantuntemukseen ja tietämykseen ja tietoon pääsyyn. Journalistisen tiedonhankinnan kohteiksi ja juttuaiheen käsittelyssä tarvittaviksi lähteiksi valitaan lähteistä ainoastaan riittävän luotettaviksi arvioidut.

Tiedonhankinnan avulla selvitettyjen tietojen kriittisessä tarkastelussa kiinnitetään huomiota tietojen laatuun, kuten luotettavuuteen yleisen hyväksynnän näkökulmasta, tuoreuteen, täsmällisyyteen, tarkkuuteen, riittävyteen ja todistusvoimaan. Tältä pohjalta jutussa hyödynnetään tietoja niiden sisällön tai muiden ominaisuuksien pohjalta jutun fakta-aineistona tai vakuuttavana näyttönä tulkintojen pohjalta esiin nostetuista huomioista.

Juttukokonaisuuden ja asiayhteyksien tarkastelussa olennaisia arvioinnin kohteita ovat juttuun sisällytettyjen tietojen keskinäiset painotukset, tietojen asiayhteydet, kokonaiskuvan selkeys, jutun laaja-alaisuus, tietojen yhteensopivuus sekä tulkintojen ja argumentoinnin pohjalla oleva näyttö.

Julkaistua juttua mahdollisesti koskevien virhetietojen tarkastelussa ja varmistamisessa selvitetään julkaistujen tietojen lopullinen paikkansapitävyys ja luonne, kuten virheiden faktariippuvuus ja merkittävyys. Asiavirheiden sijasta kysymys voi olla myös toimittajan tai haastateltavan mielipiteestä tai tulkinnasta, johon ei useinkaan ole tarvetta puuttua oikaisemisella.

Journalistinen ”totuusprosessi”

Käytännön toimitustyössä edellä korostettuihin työprosessin osakokonaisuuksiin ei välttämättä kiinnitetä huomiota jokaisen jutun kohdalla. Esimerkiksi lähteitä saatetaan valita niiden vaivattoman saatavuuden tai aikaisemmasta yhteistyöstä hankittujen myönteisten kokemusten pohjalta tai jopa sattumanvaraisesti. Edelleen toimittajan hankkimien tietojen paikkansapitävyyttä ei välttämättä epäillä, ja hän voi tyytyä pelkästään siteeraamaan lähteiden tarkasti jutussa. Vastaavasti juttukokonaisuuden tarkastelu voi pohjautua lähteiden monipuoliseen käyttöön ja niiden tarkkaan siteeraamisen varsinaisen tietojen paikkansapitävyyden tarkastelun sijasta. Tietojen paikkansapitävyys voi tällöin kuitenkin vaarantua.

Lähdekritiikki

Journalistinen tieto voi pohjautua periaatteessa kolmenlaiseen lähdeaineistoon: kirjallisiin dokumentteihin ja muihin tallenteisiin, nimellä siteerattavien tai anonyymien henkilölähteiden kertomiin tietoihin sekä journalistin itsensä tekemän tilannetarkkailun pohjalta keräämään tietoon. Lähdekriittisesti on syytä tarkastella seuraavia lähteiden piirteitä:

- *Dokumentit*: asiakirjan aitous, kattavuus, puutteet, tarkoitus, laatija, laatimistilanne, laatimiskyky, laatijan sidokset dokumentin sisältöön.
- *Henkilölähteet*: asema, tietämys asiasta, suhde asiaan (välitön / välillinen / osallinen / ulkopuolinen), kertomismotiivi (näkyvyyden tavoittelu, kosto, ongelman korjaaminen ym.), tietojen julkistamisen hyödyt vs. haitat henkilölle.
- *Havainnointi*: toimittajan pääsy havainnoitavaan tilanteeseen, havainnointikyky, ennakko-oletusten ohjaileva vaikutus, havaintojen perusteeton yleistäminen, havaitun tilanteen synnyttämät stereotyyppit, virheelliset tulkinnat ja keskittyminen vääriin asioihin.

Dokumenttiaineistojen luotettavuus

Dokumenttipohjaisten asiakirja-aineistojen etuna on niiden usein sisältämä suuri määrä yksityiskohtaista tietoa. Edes tiedon ikä ei ole saatavuuden kannalta ongelmana sen oltua usein arkistoituna pitkän aikaa. Tietojen ohella dokumentit voivat sisältävät viittauksia toisiin dokumentteihin, ja ne auttavat näin myös havaitsemaan asioiden välisiä yhteyksiä.

Asiakirjojen luotettavuutta lisää tietojen säilyvyys ja ”journalistinen kestävyys”, kun dokumentit eivät unohda tai muista väärin asioita tai muuta mieltään henkilölähteiden tavoin. Tämäntapaisten aineistojen etuna on lisäksi niiden lähes reaaliaikainen laatiminen kerrottavien tapahtumien kanssa muistioihin tai pöytäkirjoihin. Luotettavuutta lisää myös asiakirjamuotoon tallennettujen tietojen virallisuus ja tältä pohjalta viranomaisaineistoille syntynyt velvoite tietojen paikkansapitävyydestä. Tärkeä luotettavuutta parantava piirre on myös se, että dokumenttitiedot syntyvät erillään toimittajien tiedontarpeesta. Kun aineistoja ei ole laadittu niiden mahdollista journalistista hyödyntämistä varten, tallennettuihin tietoihin ei pääsääntöisesti sisälly pr-ulottuvuutta.

Dokumentin sisältö ei välttämättä kuitenkaan ole kovin kattava, ja tiedot voivat olla puutteellisia, vaikka ne eivät olisikaan sinällään virheellisiä.

Toisaalta vaikka dokumentti olisikin aito, se ei välttämättä ole autenttinen ja voi antaa virheellisen kokonaiskuvan käsittelemästään asiasta. Dokumenttilähteiden luotettavuutta arvioitaessa onkin otettava huomioon dokumentin laatimistilanne ja käyttötarkoitus, dokumentin laatijan sidokset dokumentin käsittelemään asiaan sekä ylipäätään hänen kykynsä ja mahdollisuutensa sen laatimiseksi. Usein vain hallinnollisiin tarpeisiin laadittu dokumentti ei välttämättä valota riittävän syvällisesti tai monipuolisesti käsittelemäänsä asiaa vaan rakentuu tarkoitushakuisesti valikoiduista, ennalta määritellyistä ja tiettyyn esitysmuotoon puetuista tiedoista. Ongelmia dokumenttien luotettavuudelle aiheutuukin usein myös siitä, että ne eivät kuvaile käsittelemiään asioita niiden ”oikeilla nimillä”, vaan kerrottavia asioita voidaan kaunistella syystä tai toisesta. Esimerkiksi viranomaisten sisäisissä tarkastuksissa havaittuja ongelmia ja korjaamisvaatimuksia saatetaan kuvailla epäselvällä byrokraattisella kielellä.

Useissa tapauksissa asiakirjat ovat julkisia ja ne ovat luovutettava niitä pyytäneelle julkisuuslain pohjalta. Tämä on merkittävä etu verrattuna henkilölähteisiin, joiden kohdalla tiedonsaanti voi estyä henkilölähteiden pidättyvyyden tai salailuhalun seurauksena. Asiakirjatietojen saamista voi helpottaa se, että kaivattu tieto voi olla useassa eri paikassa tai asiakirjassa jos tiedonsaanti ei onnistu ensimmäisenä yritetystä kohteesta.

Henkilölähteiden luotettavuus

Henkilölähteiden luotettavuutta voidaan arvioida esimerkiksi henkilön aseman, tietämyksen, asiantuntemuksen pohjalta. Toimittajan on selvitettävä, onko lähde esimerkiksi tapahtuman silminnäkijä tai onko hänellä jokin muunlainen pääsy kertomiinsa tietoihin. Toimittajan on selvitettävä ja arvioitava, millä perusteilla henkilölähde voi tietää kysytystä asiasta ja miksi hän haluaa kertoa siitä. Olennaista onkin tarkastella sitä, kertooko henkilölähde omista havainnoistaan ja kokemuksistaan vai toisen käden tietoja, ja mikä on hänen suhteensa kerrottaviin asioihin (esimerkiksi onko hän osallinen vai ulkopuolinen).

Lähteen omaan riippumattomuuteen vaikuttaa se, onko lähteellä asiassa jokin henkilökohtainen intressi, joka voisi olla esimerkiksi taloudellinen, poliittinen, tunnepohjainen tai ammatillinen. Kertomismotiivit voivat värittää lähteen kertomia tietoja ja toimittajan on tiedostettava tätä koskeva vaara etukäteen, jotta hän pystyisi arvioimaan kriittisesti niiden mahdollista vaikutusta tietojen luotettavuuteen. Lähteen motiivina voi olla puhdas tärkeän tiedon julkistaminen ja pyrkimys korjata ongelma julkisuuden

avulla, henkilökohtaisen medianäkyvyyden hankkiminen tai jopa kosto jutussa kielteiseen valoon joutuvaa tahoa kohtaan. Kosto voi vaikuttaa raadolliselta motiivilta, mutta se voi silti olla käyttökelpoinen, jos kerrottavat tiedot pitävät paikkansa.

Henkilölähteen kautta saatava tieto voi olla muistitietoa, käsiteltävästä asiasta tehtyjä havaintoja tai tulkintoja, omia kokemuksia tai journalistin muualta hankkimien tietojen vahvistamista. Vaikka haastateltavat eivät huijaisikaan toimittajia, he saattavat tietää tai muistaa kertomiaan asioita väärin tai luulla niiden pitävän paikkansa. Lisäksi tieto voi olla vanhentunutta. Luotettava henkilölähde ei välttämättä aina kerro luotettavia tietoja, ja yleisesti epäluotettavaksi mielletyn henkilön kertomus saattaa tilanteesta riippuen ollakin totta.

Havainnoinnin luotettavuus

Journalistin oma, tilanteiden ulkopuoliseen tarkkailuun perustuva tiedonhankinta on dokumentti- ja henkilölähteitä harvinaisempi lähdekäytännön muoto. Silti se saattaa joissakin tapauksissa olla ainoa keino selvittää asioita, kuten esimerkiksi henkilöiden tilannekäyttäytymistä. Havainnoimalla kerättyjen tietojen paikkansapitävyyttä vahvistaa se, että tarkkailusta tietämätön kohde saattaa toimia rehellisemmin kun ei tiedosta olevansa tarkkailun kohteena tai tekemisissä toimittajan kanssa.

Journalistin oma havainnointikyky voi kuitenkin osoittautua rajalliseksi. Kykyyn vaikuttaa toimittajan oma kokemus ja ennakkotietämys tarkkailtavana olevasta asiasta. Toisaalta tilanteen synnyttämä ensivaikutelma, toimittajan omat ennakko-odotukset, kaavoittuneet käsitykset ja havaintotulosten perusteettomat yleistämiset herkästi ohjaavat sekä jatkohavaintojen tekemistä että toimittajan asiasta tekemiä tulkintoja. Toimittaja saattaa lisäksi tahtomattaan ohjailla tai häiritä tarkkailtavaa tilannetta tai keskittyä tarkkailussaan tiedonhankinnan kannalta virheellisiin tai epäolennaisiin kohteisiin ja niihin liittyviin asioihin.

Faktojen varmistaminen

Faktojen varmistaminen edellyttää usein asiaa koskevien kysymysten esittämistä, käytettyjen tietolähteiden jäljittämistä ja niiden sisältämien tietojen vertaamista muihin lähdetietoihin tai toisiinsa. Faktapohjalta esitettyjen väitteiden tarkistaminen liittyykin sekä itse tietoihin että niiden selvittämiseksi tarvittaviin lähteisiin.

Jacksonin ja Jamiesonin (2007) mukaan journalistien olisikin kiinnitettävä asiassa huomiota seuraaviin seikkoihin:

- *Lähteen tunnistaminen.* Kuka on tuottanut esitetyn informaation. Onko lähteellä laajempaa hyväksyntää, auktoriteettiasemaa ja asiantuntemusta. Kuinka lähde on hyödynnetty aiemmin journalistisessa toiminnassa ja millaisia kokemuksia tästä on kertynyt.
- *Lobbarirolli.* Voiko tietoa tuottaneella lähteellä olla salattuja tavoitteita tai motiiveja esittämänsä informaation kertomiselle. Vaikka tiedot voivat olla sinällään paikkansapitäviä, niistä koostuvat väitteet voivat olla yksipuolista ja tuloksiltaan harhaanjohtavia. Journalistien olisi verrattava tietoja tästä syystä muista lähteistä hankittaviin tietoihin.
- *Paikkansapitävyyttä koskeva näyttö.* Millaisilla menetelmillä lähde on hankkinut ja tuottanut kertomansa informaation. Missä määrin näin tuotettuihin tietoihin sisältyy epävarmuutta niiden todenmukaisuudesta. Miten selville saatuja tuloksia on tulkittu.
- *Hyödynnetty tieto.* Kuinka ajankohtaista on informaation taustalla oleva tietoa. Miten aineiston otanta on toteutettu, onko tulosten arvioinnissa ollut käytettävissä vertailuryhmää, voidaanko tulokset uusia ja sisältyykö niihin keskinäisiä ristiriitaisuuksia. Millaisia ennako-oletuksia informaation kokoajilla on saattanut olla keräämistään tiedoista.

BBC on omassa toiminnassaan ohjeistanut erityisesti kriisialueilla kuvattujen videoaineistojen todenmukaisuuden selvittämistä seuraavasti (Turner 2013):

- ✓ Pyri tavoittamaan aineiston alkuperäinen tuottaja, mikäli tällä ei ole oman turvallisuutensa pohjalta välttämätöntä ja perusteltua tarvetta säilyä anonyyminä. Yhteyden saaminen voi auttaa hyvinkin nopeasti varmistamaan sen, puhuuko lähde totta.
- ✓ Ole skeptinen, jos saatu materiaali tuntuu liian hyvältä ollakseen totta. Tarkastele aineistoa tästä huolimatta kuitenkin avoimin mielin.

- ✓ Yritä selvittää ajankohta, jos materiaalia on julkaistu verkossa aiemmin. Tämä voi ohjata tunnistamaan aineiston tuottaneen henkilön ja auttaa tämän motiivien selvittämisessä.
- ✓ Hyödynnä asiantuntijoita ja heidän paikallista osaamistaan kuvauspaikkojen tunnistamisessa ja arvioitaessa videolla puhuneiden henkilöiden puhutavan aitoutta.
- ✓ Käytä apuna teknologiaa, mutta älä hyödynnä sitä oman journalistisen vaistosin kustannuksella.
- ✓ Tarkista esimerkiksi Twitterissä, mitä muut samojen aineistojen varmistamista yrittäneet ovat saaneet asiasta selville.

Tietojen paikkansapitävyys politiikan journalismissa

Poliittisen toimintaa koskevassa raportoinnissa jos missä saatetaan herkästi syyllistyä paikkansapitämättömien tietojen julkaisemiseen.

Poliittinen toiminta etenkin vaalikampanjoiden yhteydessä on voimakasta mediajulkisuuden ja julkisuuden puheenaiheiden ennakointia ja hallintaa. Vaaliehdokkaat pyrkivät tarjoamaan juttujen aiheiksi itselle tärkeitä teemoja valmiine näkökulmineen. Todellisuutta pyritään rakentamaan jopa taivuttelemalla faktoja, muokkaamalla tarvittaessa omia sanomisia uudelleen ja olemalla välittämättä omia väitteitä koskevasta vastakkaisesta näytöstä.

Poliitikot myös herkästi karsivat sanomistensa asiayhteyksiä. Toisistaan riippumattomia asioita saatetaan vertailla keskenään tai laajempia asioiden välisiä yhteyksiä unohtaa ja jättää tarkoituksella'

Tässä muutamia toimitustyössä huomioitavia näkökohtia poliitikkojen ja vaaliehdokkaiden esittämien lausuntojen paikkansapitävyyden arvioimisessa:

- ✓ Jos poliitikkojen sanomisia ei kyseenalaisteta, ne usein toistettuina muuttuvat herkästi perusteettomiksi faktoiksi.
- ✓ Poliitikkojen esittämät tavoitteet jäävät usein epämääräisiksi, jos esitettyihin väitteisiin sisältyy samanaikaisesti sekä todenmukaisia että paikkansapitämättömiä tietoja.
- ✓ Faktojen tarkistaminen on sitä helpompaa mitä yksityiskohtaisempia ovat niistä koostuvat väitteet.
- ✓ Paikkansapitävyyden kokonaisvaltainen arviointi edellyttää väitteisiin sisällytetyn informaation paloittelemista ja jokaisen palan erillistä tarkastelua.
- ✓ Poliitikot voivat karsia sanomistensa asiayhteyksiä vertaamalla keskenään toisistaan riippumattomia asioita tai jättämällä käsittelemättä joitakin laajempia asioiden välisiä yhteyksiä.
- ✓ Luotettavuuden arvioinnissa on olennaista sellainen väitteisiin liittyvä olennainen informaatio, jonka poliitikko on jostakin syystä jättänyt huomioimatta tietoisesti tai epähuomiossa.

- ✓ Mielipiteiden paikkansapitävyyttä voidaan arvioida vain suhteessa niissä viitattaviin faktoihin. Poliitikoilta onkin vaadittava perustelut esittämilleen näkemyksille ja ajatuksille. Mielipiteinä referoituja tietoja on suhteuttava toisiinsa ja niitä on tarkasteltava laajemmassa perspektiivissä.
- ✓ Poliitikkojen lupauksiin omista tavoitteista ja asioiden muuttumisesta valituksi tulemisen jälkeen on suhtauduttava varauksella ja niitä on arvioitava suhteessa vallankäytön rajoihin poliitikolle mahdollisesti avautuvassa tehtävässä. Lupauksen noudattaminen mahdollisen valituksen tulemisen jälkeen jää politiikan journalismin tehtäväksi.
- ✓ Poliitikon henkilökohtaista halukkuutta täyttää antamiaan lupauksia ei voida arvioida todenmukaisuuden näkökulmasta. Faktana varmistettavaa olevaa tietoa on kuitenkin historiatieto, esimerkiksi se, mitä poliitikko sanoo tehneensä aiemmin.

Hieman samantapaisia, journalistisesti käyttökelpoisia menetelmiä ehdokkaiden esittämien väitteiden paikkansapitävyyden tarkistamiseksi on kehitellyt myös Borowski (2012). Hän neuvoo:

- ✓ Poimi ehdokkailta vain heidän selkeästi ilmaisemiaan lausuntoja ja selvitä, kuinka olennaisia ja ajankohtaisia ne ovat keskustelun kohteena olevan teeman kannalta.
- ✓ Vältä arvioimasta sellaisia mielipiteitä, ennustuksia tai poliittisia lupauksia, joiden paikkansapitävyyttä ei voida varmistaa faktoja tarkastelemalla.
- ✓ Ota huomioon väitteisiin liittyvät asiayhteydet, kuten teemat, jotka ovat olleet esillä ennen tämänhetkisiä lausuntojen antamista ja ovat merkittäviä myös niiden jälkeen.
- ✓ Etsi omiksi lähteiksi riippumattomia ja luotettavia henkilöitä ja yhteisöjä, joilla ei ole omaa roolia tarkasteltavassa poliittisessa kampanjassa.
- ✓ Toimi läpinäkyvästi ja tuo esiin hyödyntämäsi lähteet, jotta myös ulkopuoliset henkilöt voivat itse tarkastella arviossa käyttämiäsi faktoja. Kuvaile käyttämiesi lähteiden mahdollisia tunnistamattomia kytkeitä käynnissä olevaan kampanjaan.
- ✓ Tarkista ehdokkaiden omaa äänestyskäyttäytymistä ja tavoitteita, joiden puolesta he ovat poliittisesti toimineet
- ✓ Huolehdi omien tulkintojesi ja johtopäätösesi oikeudenmukaisuudesta ja vältä erotuomarin roolia.

Amazeen (2012) on korostanut sekä varovaisuutta tietojen tarkistamisessa että puolueettomuutta valittaessa tarkasteltavia väitteitä. Toimituksen sisällä on neuvoteltava ja arvioitava, millaista näyttöä niiden todenmukaisuuden arvioiminen edellyttää. Tarkistamisessa ylipäätään olisi vältettävä tarkastelemasta sellaisia väitteitä tai lausuntoja, joiden paikkansapitävyyttä ei voida varmistaa tosiasiapohjalta.

Parhaat käytännöt tietojen paikkansapitävyyden tarkistamiseksi liittyvät tunnettujen tosiasioiden läpikäymiseen, luotettavien lähteiden hyödyntämiseen ja tietojen riittävän asiayhteyden esiintuomiseen lukijoille. Tarkistamisessa olisi otettava huomioon seuraavia seikkoja:

- *Faktat ja näkemykset.* Tietoja tarkistamisessa on erotettava toistaan faktoja sisältävät lausunnot ja väitteet normatiivisista, mielipiteisiin liittyvistä tai ideologisista näkemyksistä. Esimerkiksi poliittisia uskomuksia tai näkemyksiä siitä, kuinka asioiden olisi oltava, ei voida osoittaa paikkansapitäviksi tosiasiaperustein niihin liitettävien ennakko-oletusten takia.
- *Lähteen suhde tietoon.* Tietojen tarkistamisessa on selvitettävä ja arvioitava sekä tietoja tuottaneen yksittäisen organisaation asiantuntemusta että tuotetun informaation merkitystä sen tuottajalle itselleen. Se että organisaatio hyötyy tai menettää jotakin tietojen tuottamisessa ei kuitenkaan automaattisesti sulje pois tietolähteen journalistista käyttöä. Lähteitä olisi nimettävä, jotta myös ulkopuoliset tahot pystyisivät arvioimaan lähteen luotettavuutta.
- *Asiayhteydet ja kytkökset.* Tarkistamisessa on selvitettävä tietojen asiayhteydet ja keskinäiset kytkennät. Tämä auttaa arvioimaan, mistä jossakin lähtökohtaisesti epätarkassa tai harhaanjohtavassa väitteessä saattaisi olla kysymys. Tarkistamisessa on tuotava esiin, onko lähde epätarkka, jättääkö hän huomioimatta jonkin olennaisen asiayhteyden tai tulkitseeko hän virheellisesti tai liian suoraviivaisesti asiaan liittyvää näyttöä. Esimerkiksi poliittisten toimijoiden lausumia tarkistava PolitiFact (<http://www.politifact.com/>) kuvaa toimintaansa verkkosivuillaan seuraavasti: ”On tutkittava väitettä sen täydellisessä asiayhteydessään, väitettä edeltäviä ja sen synnyttämiä kommentteja, kysymystä, johon väite perustuu sekä tarkoitusta, johon väitteen esittäjä pyrkii.”

Käytännön toimitustyössä tietojen tarkistaminen olisi integroitava osaksi kaikkia journalistisia toimintoja. Tietojen tarkistajien ja uutistoimittajan tehtävät olisi eroteltava toisistaan ja mahdolliset virheelliset tiedot olisi tuotava esiin myös yleisölle. Etenkin uutistoiminnassa on tärkeää, että julkaistava juttu saadaan yhdellä kertaa paikkansapitäväksi, sillä jo julkisuuteen levinneiden virheellisten tietojen korjaaminen jälkikäteen on erityisen vaikeaa.

Jackson ja Jamieson (2007) ovat koostaneet muutamia joitakin ”varoitussignaaleja” poliittisen manipuloinnin havaitsemiseksi.

- *Pelottelu.* Tulevaisuuden ongelmia koskevilla pelotteluviesteillä poliitikot pyrkivät lisäämään epävarmuutta ja omaa uskottavuuttaan ongelmien tulevana ratkaisijoina. Esitettyjen uhkien todellisuudesta tai edes todennäköisyydestä ei usein kuitenkaan ole minkäänlaista näyttöä.
- *Katteettomat lupaukset.* Useimmat poliitikkojen tekemistä lupauksista vaikuttavat liian hyviltä ollakseen totta. Niiden toteuttamisen mahdollisuuksista käytännössä olisikin pystyttävä saamaan perusteltua näyttöä
- *Perusteettomat vertailut.* Poliitikot korostavat painottamiaan asioita erilaisilla vertailupohjaisilla väitteillä, kuten asioiden hoitamista ”paremmin”, ”nopeammin”, ”tehokkaammin” tai ”enemmän”. Samalla he kuitenkin jättävät kertomatta mihin tai millaiseen tilanteeseen esiin nostettuja asioita itse asiassa verrataan.
- *”Superlatiivijymäytys”.* Samoin kuin poliitikkojen esittämissä perusteettomissa vertailuissa, myös heidän superlatiiviset ilmaisunsa ”parhaimmista” ja kilpailevien vastapuolten ”huonoimmista” vaihtoehtoja jäävät usein vaille todellisuus pohjaa vertailuaineiston puuttuessa.
- *Lupausten toteuttaminen.* Poliitikot lupaavat monia asioita, mutta jättävät tietoisesti kertomatta, millaisia ongelmia lupauksen toteutumisesta käytännössä voi seurata. Esimerkiksi lupaukset sosiaalipalvelujen parantamisesta edellyttävät verotuksen kiristämistä lisäkustannusten kattamiseksi. Vastaavasti verotuksen alentaminen tehtyjen lupauksen mukaisesti pakottaa säästötoimiin ja nykyisten palvelujen leikkaamiseen.
- *Syylästäminen.* Poliitikot usein peittävät omien perustelujensa heikkouksia syyttämällä ongelmista poliittisia vastustajiaan. Syyllistäminen politiikassa onkin usein refleksiivistä eikä siinä kunnioiteta faktoja. Yksipuolisesti esitettyjä väitteitä olisikin arvioitava suhteessa niiden kohteeksi joutuneen vastapuolen näkemyksiin asiassa.
- *Yleistäminen.* Poliitikot viittaavat puheissaan usein käyttökelpoisiin, joskin tarkoitukseltaan epämääräisiksi tai monitulkintaisiksi jääviin käsitteisiin. Tällaisia ovat esimerkiksi ”perhearvot”, ”vapaus”, ”arvokkuus” ja (taloudellinen tai sosiaalinen) ”oikeudenmukaisuus”. Tukea omille näkemyksille haetaan käytännössä yhtä epämääräisestä ”keskiluokasta”, johon monet äänestäjät haluavat samaistua.

Datajournalismi

Laajoihin digitaalisiin data-aineistoihin pohjautuvien juttujen arvioidaan olevan paikkansapitäviä nimenomaan lähdedatalle tehtävän tietoteknisen käsittelyn seurauksena. Jos lähdeaineisto on luotettavaa ja analyysi on toteutettu huolellisesti, tulokset ovat perusteluja jo siitä syystä, että toteutettuja analyysseja voidaan tarvittaessa toistaa ja tarkistaa kuten tieteellisessä tutkimuksessa. Data voi olla kuitenkin "likaista" jos se esimerkiksi on puutteellista, virheellistä ja väärässä kohdassa tietokantaa.

Bradshaw (n.d.) onkin oivallisesti tiivistänyt menetelmiä, joiden avulla journalistit voivat varmistaa datajuttujensa paikkansapitävyyttä ennen julkaisemista. Faktojen tarkistamisessa olisi otettava huomioon seuraavia seikkoja:

- ✓ Onko juttuun löydetty kaikki selvittävänä olevaan asiaan liittyvä data
- ✓ Onko tutkimusmetodi ja toimintamalli oikea ja riittävä asian selvittämiseksi
- ✓ Ovatko datan ja analyysin pohjalta tehdyt johtopäätökset perusteltuja
- ✓ Onko selvittävästä asiasta onnistuttu rakentamaan riittävän laaja kokonaiskuva asiayhteyksineen
- ✓ Onko analysoinnin tuloksista keskusteltu kollegojen, esimiesten ja asiantuntijoiden kanssa ja onko heiltä pyydetty palautetta tehdyistä johtopäätöksistä
- ✓ Voidaanko toteutetusta analyysistä tehdä riittävän läpinäkyvä myös yleisölle

Paikkansapitävä julkaiseminen

Tietojen tarkistamisen jälkeen niiden julkaiseminen edellyttää erillistä juttukokonaisuuden tarkistamista.

Julkaistavasta jutusta olisi Silvermanin (2010) mukaan arvioitava ainakin seuraavia asioita:

- ✓ Onko jutun ingressillä riittävästi sitä tukevaa juttusisältöä
- ✓ Vaatiko jutun riittävä ymmärtäminen myös erillisen sitä koskevan taustamateriaalin julkaisemista
- ✓ Ovatko jutussa käsiteltävät eri osapuolet tunnistettavissa jutussa ja onko niiden edustajille annettu mahdollisuus olla mukana jutussa
- ✓ Tukevatko selvitettyt faktat jutun lähtökohtia. Sisältyykö juttuun lähteitä riittävän monipuolisesti kiistanalaisten faktojen esittämiseksi
- ✓ Onko kaikkiin jutussa esitettyjen tietojen lähteisiin viitattu, ja onko lähteitä riittävästi dokumentoitu
- ✓ Onko sitaattien sisältö tarkistettu riittävän huolellisesti
- ✓ Onko juttu puolueeton vai sisältääkö se hienovaraisia arvolatauksia.
- ✓ Pitävätkö jotkut lukijat jutusta arvolatausten seurauksena enemmän kuin heidän pitäisi pitää pelkkien julkaistavien tietojen pohjalta

Internet ja virheet

Jutun sisältämät virheet ovat yksi tärkeä indikaattori jutun todenmukaisen arvioimisessa. Virheiden tekemistä pitäisi luonnollisesti pyrkiä välttämään, mutta jos niitä kuitenkin on tehty, oikaisemisessa ei saisi viivytellä.

Erityisten suuria haasteita lähdekriittiselle tarkastelulle ja tietojen paikkansapitävyydelle on synnyttänyt internet, jossa kuka tahansa voi tuottaa ja jakaa sisältöjä. Siteeratessaan verkkosisältöjä omissa jutuissaan toimitusten on erikseen varmistettava aineistojen luotettavuutta. Verkkojournalismille ominaiset ongelmakohdat näyttäisivät Mannisen (2013) mukaan liittyvän puutteelliseen lähdekritiikkiin ja toimitustyön taustalla vaikuttavaan ajankäyttöön. Hän ehdottaa huomion kiinnittämistä seuraaviin seikkoihin:

- *Älä luota kilpailijaan.* Muilta uutissivustoilta voi saada ideoita tai juttuaiheita, mutta niiden tietoihin luottaminen on aina riski. Alkuperäisiä lähteitä tulisi käyttää aina kun se on mahdollista ja muita uutisvälineitä lainata mahdollisimman vähän. Vaikka juttu alkaisikin huomautuksella "Sanomalehti X kirjoittaa", antaa uudelleenjulkaisu tiedolle lisää arvovaltaa. Lukijalla on oikeus odottaa, ettei verkossakaan julkaista pelkkiä kuulopuheita.
- *Varo tiedotteita.* Tiedotteet kirjoitetaan mahdollisimman helposti hyödynnettäviksi. Etenkin yritykset ja yhdistykset tiedottavat asioista, joista ne haluavat kerrottavan ja tavalla, jolla ne haluavat asioista kerrottavan. Vaikka houkutus ja paine käyttää tiedotteiden tietoja sellaisenaan on toimituksissa suuri, lukijalla on oikeus olettaa myös verkkojournalismin tarjoavan tasapuolisen ja laajan kuvan maailmasta.
- *Mainitse lähde ja linkitä siihen.* Jos uutisessa on olosuhteiden pakosta jouduttu käyttämään kilpailevan toimituksen julkaisemia tietoja, asiasta on mainittava. Toimituksen on myös järkevää linkittää kilpailijan sivuille, koska kiinnostunut lukija löytää sinne joka tapauksessa - suora linkki on vain lukijalle helposti tuotettu lisäpalvelu. Sama koskee muitakin lähteitä, joissa maininta on minimi ja linkitys suositeltavaa. Tämä myös lisää virheiden paljastumisen riskiä, mutta virheen nopea korjaaminen on yleisön etu. Yleisö luottaa toimitukseen, jonka katsoo palvelevan etuaan.
- *Käytä työaika järkevästi.* Verkkotoimitukset ovat kiireisiä, ja ellei toimitusten työvoimaa lisätä, ne myös pysyvät sellaisina. Ammattitaitoisen toimittajan aikaa ei ole järkevää käyttää uutistoimistosähkeiden ja lainajuttujen uudelleenkirjoittamiseen. Jos työhön ei liity itsenäistä tutkimusta, se ei tuota jutulle paljoakaan

lisäarvoa. Juuri lisäarvoa sivustolle tulevat lukijat kuitenkin odottavat ja maksumuuria käyttävillä uutissivustoilla heillä on myös sitä oikeus vaatia.

- *Käytä lähteitä monipuolisesti, mutta varauksella.* Internet tarjoaa toimittajalle valtavasti mahdollisuuksia kontaktien ja erilaisten asiakirjalähteiden löytämiseen. Mahdollisuuksien hyödyntäminen vaatii kuitenkin aikaa, vaivaa ja terävää silmää, sillä verkko on väärellään myös sutta ja sekundaä. Pelkkien "varmojen lähteiden" käyttöön linnoittautuminen on kuitenkin karhunpalvelus sekä itselle että yleisölle.
- *Kiireenkin keskellä uusia lähteitä kannattaa hakea.* Jos uuteen löytöön ei heti ehtisikään tutustua, saattaa se osoittautua myöhemmin arvokkaaksi. Lähteitä kannatta etsiä vaikkapa käyttämällä hakukoneita ja hakusanayhdistelmiä sen sijaan, että surffaa suoraan jo entuudestaan tutulle sivustolle. Myös erilaiset harrastefoorumit tai keskustelukanavat voivat auttaa vähemmän tunnettujen lähteiden jäljille. Varovaisuus ja tietojen tarkastaminen on kuitenkin tärkeää, sillä huijaukset ovat mahdollisia.
- *Arvioi julkaisemisen kiireellisyys.* Joskus uutinen on niin tärkeä, että se on syytä julkaista välittömästi, vaikka se pitäisikin lainata kokonaisuudessaan kilpailijalta. Tällaisia kiireellisiä uutisaiheita pitää kuitenkin pystyä seuraamaan ja tietoja päivittämään herpaantumatta. Jos kiinteään seurantaan ei pystytä tai tapahtuman saattaminen yleisön tietoon ei ole kiireellistä, tulisi aihe pudottaa kiireettömään kategoriaan.
- *Harkitse nopeuden merkitys julkaisemisessa.* Nopeuden ei pitäisi olla itseisarvo. Kun ensitieto uutistapahtumasta on julkaistu jossain osassa mediaa, yleisö alkaa kaivata ja etsiä parempaa tietoa. Ensimmäisenä julkaistu juttu ehkä nappaa lukijat siltä muutaman minuutin ajalta kun tietoa ei ole muualta saatavissa, mutta parhaat tiedot tarjoava juttu kerää kaikki aiheesta kiinnostuneet lukijat päivien ajan. On syytä pohtia, missä tilanteissa pyrkimys nopeuteen palvelee yleisön etua ja missä toimituksen imagoa kilpailijoiden silmissä.

Suomalaisen verkkojournalismin oikaisukäytäntöjä selvittänyt Mäntymaa (2014) on päätenyt seuraaviin johtopäätöksiin:

- *Käytännöt ovat vasta vakiintumassa.* Suomalaisille toimituksille on syntymässä kaksi vakiintunutta tapaa oikaista virheellinen verkkojuttu: virheellisen jutun korjaaminen ja korjauksesta ilmoittaminen jutun alalaidassa leipätekstistä erottuvalla fontilla tai erillinen oikaisuartikkeli, joka linkitetään ristiin alkuperäiseen verkkojuttuun. Edellistä menetelmää tunnutaan tulosten perusteella

käytettävän yksittäisten asiavirheiden korjaamiseen ja jälkimmäistä perustavammanlaatuisten virheiden verkko-oikaisussa.

- *Oikaisujen ohjeistus on puutteellista.* Merkittävät suomalaiset tiedotusvälineet jättävät virheiden oikaisemisen suullisen ohjeistuksen varaan. Lisäksi kirjallinen ohjeistus saattaa olla hyvin suppea eikä tarjoa edes yleisimmissä tilanteissa pätevää toimintaohjetta. Ohjeistuksissa ei välttämättä mainita oleellisia asioita, kuten millaisten virheiden korjauksesta pitää kertoa lukijalle, saako verkkojutun koskaan poistaa tai millaisessa tilanteessa juttu tulisi oikaista virheen korjaamisen lisäksi erillisellä oikaisuartikkelilla. Kirjallisen ohjeistuksen ollessa suppea virheellisen verkkojutun oikaisu on käytännössä pitkälti toimituksen esimiesten mielipiteen tai jutun kirjoittaneen toimittajan harkinnan varassa.
- *Oikaisussa on suuria puutteita.* Toimittajien ajatukset oman toimituksen ja koko alan harjoittamista oikaisukäytännöistä voivat poiketa suuresti siitä, miten oikaisuja käytännössä tehdään. Käytännössä suuressa osassa tehdyistä verkko-oikaisuksista on vakavia puutteita, kuten korjauksen maininnan puuttuminen, linkityksen puute oikaisuartikkelin ja alkuperäisen jutun välillä tai tehdyn virheen vakavuuden jättäminen hämärän peittoon.
- *Tehdyistä oikaisuksista ilmoitetaan epäselvästi.* Toisin kuin sanomalehdessä, verkossa jutun voi oikaista ilman erillisen artikkelin julkaisemista. Toimituksen ei tarvitse ilmoittaa virheestä otsikkotasolla, vaan se voi tyytyä verkkojuttuun lisättyyn ilmoitukseen korjauksesta. Tämä näyttää synnyttäneen oikaisuun tasoeroja kun toimitukset korjaavat verkkojutuista selkeitä asiavirheitä, mutta saattavat paikata virheen korjaamalla artikkelin ja ilmoittamalla siitä lukijalle tyyliin "artikkelia on korjattu" tai "artikkelia on täsmennetty" tai jättämällä maininnan pois kokonaan. Toimitusten vapaus ilmoittaa muokkauksista haluamallaan tavalla saattaa johtaa oikaisu-termin välttelyyn ja korvaamiseen korjauksella tai muilla painoarvoltaan lievemmiksi koetuilla sanoilla.
- *Oikaisukäytännöistä ei kerrota avoimesti.* Ilmoitukset, joiden mukaan toimitus sitoutuu noudattamaan Journalistin ohjeita tai noudattaa "eettisiä periaatteita" eivät vielä varsinaisesti avaa toimituksen linjaa esimerkiksi virheiden oikaisun suhteen. Mainitsematta oikaisukäytännöistään lukijoille toimitukset laiminlyövät Journalistin ohjeita.
- *Virheitä peitellään herkästi.* Virheiden peittely on inhimillistä ja kun virheet on mahdollista poistaa vaivihkaa, houkutus tähän on suuri etenkin nolojen virheiden kohdalla. Verkkotoimittajan työ on itsenäistä ja itse julkaisuprosessi on printtiin verrattuna nopea ja välitön. Sen vuoksi oikolukijoiden, taittajien, juttua tarkistavien toimittajakollegojen ja muiden suotimien puute julkaisuprosessissa ei

ainoastaan edesauta virheiden livahtamiseen verkkoon vaan se myös mahdollistaa virheiden peittelyt ja tahattomasti tehdyt huonot oikaisut.

Erityisesti verkkojuttujen virheiden tarkkailuissa ja ilmoittamisessa toimitusten hyödyllisenä aputyövoimana voi toimia oma mediayleisö. Silverman (2012) neuvoo toimituksia yleisöyhteistyön kehittämiseksi:

- *Tarkka ohjeistus.* Yleisö on ohjeistettava yksityiskohtaisesti virheiden raportoinnissa. Esimerkiksi palautteen pyytäminen yleisöltä ei ole sama asia kuin pyyntö ilmoittaa havaitusta virheestä.
- *Toimiva ilmoitusmenettely.* Yleisön on pystyttävä ilmoittamaan havaitsemistaan virheistä erikseen jokaisen yksittäisen verkkojutun kohdalla.
- *Virheilmoitusten sisältö.* Havaittujen virheiden lisäksi lukijoiden on saatava ehdottaa toimitukselle lähteitä ja aineistoja saman aiheen mahdolliselle jatkokäsittelylle.
- *Virheilmoitusten saavuttaminen.* Esitettyjen korjausten on ohjaututtava toimitusten sisällä niille henkilöille, joiden nimenomaiseen tehtävään kuuluu juttujen asiasisältöjen ja kieliasun tarkistaminen.
- *Palaute virheen ilmoittajalle.* Virheen ilmoittajan on saatava tekemästään huomautuksesta kiittäminen ja palautetta.
- *Vaihtoehtoiset ilmoituskanavat.* Kaikki vaihtoehtoiset ilmoittamistavat on sisällytettävä osaksi toimituksellista virheiden korjauskäytäntöä. Verkkosivuston ohella toimitusten on pystyttävä ottamaan vastaan virheilmoituksia esimerkiksi puhelimitse tai sähköpostilla.
- *Palkitsemiset.* Yleisöä voidaan kannustaa ilmoittamaan toimituksen tekemistä virheistä palkitsemalla niiden löytäjiä.
- *Virheiden ja niiden korjausten julkaiseminen.* Todetut virheet on korjattava näyttävästi tai vaihtoehtoisesti lukijoille on kerrottava, miksi virheilmoituksen kohteena ollut juttu ei ollut tarpeen korjata.

Ehkä tärkein yksittäinen kehittämisen kohde virheistä ilmoittamisessa on kuitenkin toimituksen suhtautuminen tekemiinsä virheisiin. Toimittajien on mielletävä virheiden tunnustaminen luonnolliseksi osaksi omaa työtä, ja myös toimituksen esimiesten on tuettava tämääntapaista asennoitumista.

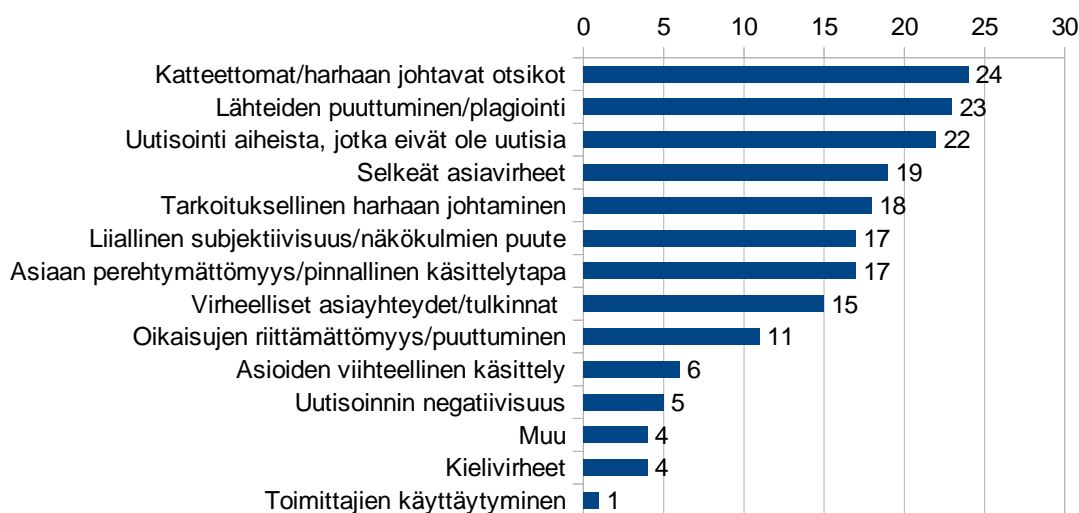

Mediaan tunnettava luottamus

Paikkansapitämättömien tietojen julkaiseminen ja virheiden korjaamatta jättäminen heikentävät merkittävästi mediayleisön toimitustyötä kohtaan tuntemaa luottamusta. Blogikirjoittajien medianäkemyksiä kartoittaneen Ylikosken (2014) mukaan mediaa kohtaan tunnettavan luottamuksen kannalta vaarallisempia toimitusten tekemiä virheitä ovat harhaanjohtavat tai katteettomat otsikot, lähteiden puuttuminen tai suoranainen plagiointi sekä ”näennäisjournalismi”, jossa uutisia tehdään aiheista, jotka eivät kuitenkaan ole uutisten arvoisia. Neljänneksi suurimmaksi luottamuksen rikkojaksi nousevat asiavirheet. Tässä lähestymistavassa tarkoituksellinen harhaanjohtaminen, näkökulmien vähyys ja toimittajien asiaan perehtymättömyys ovat hiukan vähäisempiä virheitä kuin blogikirjoitusten perusteella voitaisiin olettaa.

Mikä haavoittaa luottamusta eniten

Kun vastaajia on 36

"Mitkä asiat mielestäsi eniten haavoittavat ihmisten luottamusta journalismiin".

Selkeästi vähemmälle huomiolle jäävät asioiden viihteellinen käsittely (kuten politiikan karnevalisointi), journalismin negatiivisuus, kielivirheet ja toimittajien käyttäytyminen. Muu-luokassa mainittiin huuhaasta uutisoiminen, jutun ”läpi pääseminen” keskeneräisillä tiedoilla, enemmistökantojen puolustelu ja se, että ”kaikkien mielipiteiden ei tarvitse päästä lehteen”.

Plagiaatit ja sepitejutut

Tietojen paikkansapitämättömyyteen liittyvät ongelmat voivat olla lähtöisin myös pelkästään oman toimituksen sisältä. Tästä käyvät esimerkkeinä tahattomat tai tietoiset lähteiden mainitsematta jättämiset sekä tahalliset sepitejutut, joiden sisältämät tiedot ja usein myös niiden lähteet ovat mielikuvituksen tuotetta.

Tenore (ibid.) on ohjeistanut toimituksen esimiehiä siitä, kuinka paljastanutta plagiointi- ja sepitejuttutapausta olisi käsiteltävä toimituksen sisällä ennen sen mahdollista laajempaa julkistamista. On tärkeää pyrkiä arvioimaan sitä, olisiko toimittaja ylipäättään voinut toimia työssään jollakin muulla tavalla.

- ✓ Arvioi paljastuneen toiminnan vakavuutta, dokumentoi tapahtumat huolellisesti, älä anna asiasta heränneen julkisen paineen tai paheksunnan vaikuttaa omiin ratkaisuihin.
- ✓ Tarkastele paljastunutta ongelmatapausta toimituksen työtapojen näkökulmasta ja tunnista siihen liittyvät lieventävät tekijät, jotka ovat voineet edistää väärinkäytöksen syntymistä toimituksen sisällä. Näitä voivat olla esimerkiksi toimituksen sisäistä viestintää haittaava organisaatorakenne, tehtävien töiden huono suunnittelu, toimitustyössä yleisesti noudatettavien toimintaohjeiden riittävyys ja selkeys, ohjeistusta koskeva toimituksen sisäinen koulutus ja viestintä sekä toimituksen aiemmat puuttumiset vastaavanlaisiin ongelmiin.
- ✓ Selvitä epäkohtaan syyllistyneen toimittajan kohdalla, onko hänen toimintansa ollut tietoista ja itsenäistä vai oliko hän keskustellut tekemistään ratkaisuista omien esimiestensä kanssa ennen niiden tekemistä.

Jos epäily väärinkäytöksestä varmistuu, tapauksesta ja selvitetystä asioista on informoitava paitsi toimituksesta myös omaa yleisöä sekä juttua mahdollisesti siteeranneita medioita. Paljastuneita ongelmia on käsiteltävä toimituksen sisäisissä palavereissa ja koulutuksessa sekä arvioitava nykyisten ohjeiden riittävyttä ja päivitystarpeita.

Lähteet

Amazeen, Michelle (2013): Making a difference. A critical assessment of fact-checking in 2012. Research paper, New America Foundation
http://newamerica.net/publications/policy/making_a_difference_a_critical_assessment_of_fact_checking_in_2012

Borowski, Greg (2012): Campaign 2012: Ten tips for fact-checking candidate claims. Paper at 2012 IRE conference
<https://www.ire.org/resource-center/tipsheets/3712/>

Bradshaw, Paul (n.d.): Ethics in data journalism: accuracy. Online journalism blog
http://onlinejournalismblog.wordpress.com/2013/09/13/ethics-in-data-journalism-accuracy/?relatedposts_exclude=17760

Jackson, Brooks & Kathleen Hall Jamieson (2007): Unspun. Finding facts in a world of disinformation. Random House, New York

Manninen, Ville (2013): Luottamuksen perusteet. Suomalaisten verkkotoimittajien lähdekäytännöt. Journalistiikan pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto

Mäntymaa, Eero (2014): "Juttua on korjattu". Verkkjournalismin oikaisukäytännöt päivityksen tarpeessa. Journalistiikan pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2014

Silverman, Craig (2010): Inside the World's largest fact checking operation. Columbia Journalism Review, April 9, 2010

Silverman, Craig (2012): 8 best practices for turning readers into copy editors. Blogi, The Poynter Institute. <http://www.poynter.org/latest-news/regret-the-error/161004/8-best-practices-for-turning-readers-into-copy-editors/>

Tenore, Mallery (2011): Have newsrooms relaxed standards, sanction for fabrication and plagiarism? Blogi, The Poynter Institute.
<http://www.poynter.org/how-tos/leadership-management/136198/have-newsrooms-relaxed-standards-sanctions-for-fabrication-and-plagiarism/>

Turner, David (2013): Inside the BBC's verification hub. Nieman Reports, Summer 2012

Ylikoski, Matleena (2014): Journalismikritiikki suomalaisissa blogeissa. Journalistiikan pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2014